

1932
Het annus
mirabilis van
Pablo Picasso

P59

'JR'
Een satire
op het super-
kapitalisme

P60

Verder

Vrije tijd, Wetenschap & Cultuur | DE TIJD zaterdag 17 maart 2018

'Als je enkel
slachtoffer bent,
word je een karikatuur'

Kristin Verellen,
twee jaar nadat ze op 22 maart 2016
haar man heeft verloren bij de aanslag
in het metrostation Maalbeek **P52-53**

Verder

‘Erger dan de dood is de vergetelheid’, schrijft **Kristin Verellen** op pagina 54 van haar boek ‘Waar blijf ik met dat licht van mij’. Haar man Johan overleed op 22 maart 2016 bij de aanslag in het metrostation Maalbeek.

‘Er moet ook zin zijn na de waanzin.’

INTERVIEW RIK VAN PUYMBROECK

Er scheen poreus licht binnen en op de zetel sloep de kat Mawkaw. Het was 21 april 2016, amper vier weken na de aanslagen van 22 maart in de luchthaven van Zaventem en het metrostation Maalbeek. Ze wilde vertellen over dat enorme verdriet. Het werd mijn allereerste onvoorbereide interview. Wat vraag je iemand die zo kort voordien haar dierbaarste verloor? ‘Kan je vertellen wat je van die ochtend herinnert?’, was de enige mogelijke vraag. ‘22 maart is mijn verjaardag,’ antwoordde Kristin Verellen.

Twee jaar later is de kat Mawkaw dood. Verellen is weinig veranderd en intussen een vertrouwd gezicht. Na het kranten-interview kwam de televisie. Twee maanden na de aanslagen sprak ze bij een herdenking op het koninklijk paleis deze woorden: ‘Beste mensen, er is schaduw en er is licht. We merken dat waar blind geweld onze wereld treft, ook een nieuwe verbondenheid kan groeien.’ Op de eerste verjaardag van de aanslagen sprak ze opnieuw, dit keer op het Beursplein. ‘Op het eerste gezicht is er niets te vieren en toch viert de liefde.’

Sinds twee jaar is ze de bezieler van We have the Choice, een vereniging die onder meer bijeenkomsten houdt waarbij mensen in een cirkel gaan zitten en kunnen praten, luisteren en verbinden. Al snel organiseerde ze een fototentoonstelling met werk van haar overleden partner Johan Van Steen, een amateurfotograaf. En nu ligt er een boek op tafel. ‘Waar blijf ik met dat licht van mij’. Daarin staan, bij zijn foto’s, gedichten die Verellen zelf schreef.

22 maart is voor altijd zijn sterfdatum. 22 maart is voor altijd haar geboortedag. Donderdag wordt ze 55. Donderdag is hij twee jaar dood.

Op de deurbel staat ‘Kristin Verellen - Van Steen’ en het licht schijnt ook vandaag zacht binnen. Mawkaw is er niet meer. Dat zorgt voor nieuw, wel ander, gemis. Maar ze zegt: ‘Ik sta nu anders in het leven dan toen. Mawkaw stond amper nog op zijn poten en ik heb een afscheidsritueel gedaan. Ik bedankte hem voor de tijd dat hij nog bij mij was gebleven na de dood van Johan. De laatste twee maanden kwam Mawkaw niet meer buiten. Al kon dat. Tot hij er op een ochtend niet meer was.’

Door wat op 22 maart is gebeurd, ben ik gaan beseffen dat we elke dag een beetje doodgaan.

Kristin Verellen, psychologe en coach

‘Ik ben hem gaan zoeken, als een dwalende wilde vrouw. Maar ik vond ’m niet en ook dat liet ik dan los. Toen leek het als of alles terugkwam, zoals na de dood van Johan. Meer dan drie dagen wist ik niets. Tot ik op vrijdagochtend een telefoontje kreeg van de buurvrouw. Hij had een goed plekje gezocht om te sterven, onder een afdak. Ik leerde daaruit. Als een kat de gevoeligheid heeft om te beseffen dat dit het moment is, waarom zou een mens dat niet hebben? En als dat lukt, dan kunnen we ons beter voorbereiden.’

Als die kat een detail lijkt, dan toch dit. De nacht na de aanslagen van 22 maart belden om 3 uur twee politieagenten aan bij Verellen. Zonder nieuws eigenlijk: de naam van haar man stond niet op de lijst van de doden, maar ook niet op die van de overlevenden. Een maand later vertelde ze daarover: ‘Onze poes Mawkaw, die we al 16 jaar hebben, krijste zoals hij nooit eerder had gedaan. Hij is ziek geworden in de dagen nadien. Hij gaf over. Alsof hij het voelde.’

Nu zegt ze: ‘Hij is dus 18 jaar gebleven. Van Siamese katten zegt men dat ze maar

één baasje hebben, maar dat klopte niet. Hij deelde zich constant op tussen ons. Haruki Murakami schreef ooit dat poezen heel belangrijk zijn omdat ze weerspiegelen wat er gebeurt. Zo heb ik het ook ervaren.’

Afscheid nemen van de kat was dus geen detail. Maar Verellen kon loslaten, en dat leerde ze misschien al in die eerste moeilijke dagen. We zijn nu twee jaar verder. Dat is een verjaardag die niemand herdenkt. Eén jaar wel. Vijf ook. En tien. Maar twee?

‘Na de aanslagen werd ik gevraagd door Victim Support Europe om vanuit We have the Choice mijn stem te laten horen. Er was weinig luisterbereidheid bij de nationale verantwoordelijken. We werden letterlijk soms niet gehoord, omdat we niet verenigd waren. Philippe Vansteenkiste (broer van slachtoffer Fabienne Vansteenkiste, red.) richtten daarom de vzw V-Europe op, een slachtoffervereniging. Dat is goed, maar ik voelde een andere energie. Als slachtofferassociatie ga je voor de belangen van de slachtoffers, met We have the Choice willen we juist mensen

ondersteunen om slachtofferschap te overstijgen. IJveren voor de belangen van slachtoffers is zeker nodig en het is goed dat V-Europe dat in België op zich heeft genomen. Maar We have the Choice werkt meer aan bewustwording en preventie van polarisering, door mensen te laten ervaren hoe een inclusief samenzijn en dialoog over de verschillen heen mogelijk zijn.’

‘In de circles die we organiseren, voel ik het ontzettend positieve effect als je kan en durft je hart open te stellen. Voor sommigen is dat misschien wat onwennig in het begin. Maar volgens mij is het moediger dan externe vijanden willen verslaan of er ons van af te keren.’

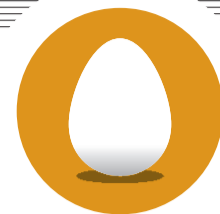
Er kwamen militairen op straat, terreurniveaus, grote politieke uitspraken en Salah Abdeslam stond al even voor de rechter. Maar rustig en vastberaden legt Verellen uit dat wat zij doet wel ontstond vanuit de aanslagen van 22 maart, maar dat de impact op de samenleving veel groter wil zijn. Niet alleen voor slachtoffers.

‘Al onze illusies over veiligheid en comfort zijn die dag weggevalen. Maar er is meer. Er is overal prestatiedruk, polarisa-

De balans

Jan Vanriet

Bij zijn zeventigste verjaardag publiceert de internationaal erkende **schilder en dichter** Jan Vanriet 'Radeloos geluk'. De turf is een egodocument, maar ook een inventaris van de wereld vol beschouwingen over politiek, de kunsten en de gehavende idealen van de mei 68'ers. Hier maakt hij zijn persoonlijke balans op.

Wat zijn uw belangrijkste activa?

'Mijn 19de-eeuwse huis en alles wat erin is gestouwd, vormen een rustgevende, inspirerende biotoop. Ik kom altijd met veel plezier thuis. Zelfs als ik nog op reis ben, denk ik soms: hoelang nog?' 'Rond mijn tiende begon ik te schilderen. Maar toen las ik ook al zeer veel, en de stap naar schrijven was klein. Soms vraag ik me af of ik niet liever de literaire weg was uitgegaan. Maar je kiest waar je je het best bij voelt, en aanvankelijk was dat tekenen. Lange tijd vond ik ook dat het me aan bagage ontbrak om te schrijven.'

Wie heeft in u geïnvesteerd?

'Alles begon toen ik aan de academie de dichter Hugues C. Pernath ontmoette. Hij kende mijn tekeningen en ging zonder mijn medeweten praten met de galeriehouder Jan Lens. Mijn hele leven draait om toevallige ontmoetingen met mensen die zich voor me inzetten. Als ik zelf al eens iets op poten zette, liep het faliekant af.' 'Ook critici zoals Pierre Restany hebben veel betekend. Stefan Hertmans ontmoette ik toen ik het als kunstenaar moeilijk had. Hij had de moed mijn werk te verdedigen, tegen velen in. Met de fotograaf Herman Selleslags onderhoud ik een grote vriendschap. En ik voel een grote heimwee naar Hugo Claus. We hebben elkaar 17 jaar erg goed gekend. Ik tekende voor hem, hij schreef gedichten bij mijn werk. Aan zijn grote generositeit heb ik me opgetrokken. Ook mijn vrouw ben ik erkentelijk. Zij merkt overal dingen op die zinvol zijn voor mijn werk. We vormen een echt partnerschap.'

Ik wil in de eerste plaats mezelf plezieren.

Onlangs zei een schrijfster dat mijn werk haar aanmoedigde toen ze in de put zat. Maar ik wil in de eerste plaats mezelf plezieren. De hoop iets teweeg te brengen, is bijkomstig. Ik ben zeer realistisch. De wapenfabrikant Serge Dassault kan de wereld veel meer verbeteren dan ik.'

Geat u soms in het rood?

'Zelden of nooit. Toen we mijn stervende moeder een lange periode bijstonden, had ik het erg lastig en kwam ik een halfjaar niet in mijn atelier. Maar dat is niet mijn fundamentele inborst. Ik zit nogal gek in elkaar. Veel dingen glijden van me af. Dat is ook wel mijn comfort. Kritiek laat ik niet aan me vreten. Soms ben ik wel afwezig voor anderen. In productieve periodes slokt mijn atelier of mijn computer me op. Dan zit ik in een flow en word verteerd door orrust en adrenaline. Op zich ook een prettig gevoel.'

Wie zit in uw raad van bestuur?

'Die heb ik niet. Lijfspreuken evenmin. Die vind ik nogal dwangmatig en gevaarlijk. 'Je moet jezelf schaars maken', zei iemand onlangs. Bullshit. Het is een strategie in de kunstwereld om prijzen op te drijven. Maar ik ben iemand van de gulheid.'

Staat er winst op uw balans?

'Ik ben enorm gelukkig. Ik ben vijftig jaar samen met Simone, heb een prettige familie en drie schatten van kinderen. Maar dit is geen eindbalans. Een strategie of plan heb ik niet. Nu kick ik af van het boek. Gisteren heb ik voor het eerst in zes maanden weer geschilderd. Misschien krijg ik volgende week een grote ingeving die weer leidt tot twintig schilderijen.'

BERT VOET

tie, verharding, uitsluiting, frustratie, geweld en eenzaamheid. Dat overstijgt de terreur van 22 maart en in die context bieden we *circles* aan waar het veilig is om stil te staan, te luisteren en te voelen wat op dat moment belangrijk is om te delen.'

Ze geeft voorbeelden. 'Sinds de tweede helft van 2017 worden gesprekken georganiseerd in scholen, bij jongerenverenigingen, in de moslimgemeenschap, bij bedrijven, in de gevangenis.' In scholen ziet Verellen dat de taak van de leerkrachten veel meer uitdagingen inhoudt dan ooit. 'Hun verantwoordelijkheid is veel groter dan enkel lesgeven. Er zijn jongeren uit ontworpen gezinnen. Jongeren met een heel andere culturele achtergrond die ontworpen zijn, naar hun identiteit zoeken en bij wie de onwennigheid zich soms uit in vervreemding of brutaal agressief gedrag. Samen zitten in een cirkel, waar er niet geconfronteerd wordt maar geluisterd, kan een andere ervaring van samen zijn creëren in zo'n klas.'

Een ander voorbeeld. 'We worden door bedrijven gevraagd, organisaties die met de modernste technologieën bezig zijn. Maar die zeggen: 'We draaien door, er is 'vergaderitis', en voor gevoelens of gesprekken van mens tot mens is geen plaats meer.' Dat leidt tot intolerantie en steeds meer burn-outs. In een bedrijf had een van de collega's een kind verloren. We zijn geen rouwdienst, maar we hebben een moment gecreëerd waar de collega's op het werk tijdens de afscheidsplechtigheid elders even in stilte konden reflecteren.'

Al snel voelde ik ook vreugde en dankbaarheid omdat ik me gedragen voelde.

Een derde voorbeeld. 'Gisteren waren we uitgenodigd in de gevangenis. Dat werd heel bijzonder, ook voor de gevangenen. Er namen mannen deel die afkomstig waren uit Turkije, India en Koerdistan, mannen die uit een situatie komen die wij ons niet kunnen voorstellen. In vergelijking met wat zij meemaakten, vind ik mijn trauma klein bier. Iemand zei me dat hij al 17 jaar in de gevangenis zat, maar dat hij in onze cirkel pas voor de eerste keer als mens en niet als dader werd aangesproken.'

Andere verwondingen

Verellen schenkt koffie bij. 'In vergelijking met wat zij meemaakten, vind ik mijn trauma klein bier', zei ze net. Twee jaar geleden was de titel boven het interview in de krant: 'Het is gevaarlijk om alleen daders en slachtoffers te zien.' Toen al, een maand na de dood van haar partner, had Verellen - die psychologe en coach is - al oog voor andere verwondingen dan die van zichzelf.

'Al snel zien mensen je alleen nog als slachtoffer. Maar dat holt je autonomie uit en reduceert je tot iemand die iets is aangedaan. Het instrumentaliseert je. En dat is een valkuil. Het risico bestaat dat je jezelf ermee identificeert en dat je gaat leven vanuit het slachtofferschap. Zo word je een karikatuur. Het grootste cadeau is dat je zelf zo volledig mogelijk mens kan zijn.'

Veel mensen begrijpen dat allicht niet. Dat iemand die zoiets vreselijks meemaakt, de kracht kan vinden om daar ook iets positiefs mee te doen.

Verellen: 'In een rouwproces zit niet alleen verdriet. Het is een rollercoaster van emoties. In het begin heersen natuurlijk angst, verwarring, verdriet en woede. Maar bij mij was er al snel ook vreugde en dank-

© JOHAN VAN STEEN

'Ik wil je terugreis boeken, maar er gaat van alles mis. Zo gaat dat in dromen.'

Een foto en een gedicht uit 'Waar blijf ik met dat licht van mij', het boek dat Kristin Verellen samenstelde ter ere van haar man Johan Van Steen, die op 22 maart 2016 om het leven kwam bij de aanslag in het metrostation Maalbeek. Het beeld is van hem, de woorden zijn van haar. Uitgegeven bij Lannoo, 166 blz., 24,99 euro.

De opbrengst van het boek gaat naar de vrijwilligerswerking van We have the Choice. Meer info op www.wehavethechoice.com.

baarheid omdat ik me gedragen voelde. Ik besefte dat wat ik dertig jaar met Johan had, heel mooi was geweest. En dat, ook al was het niet bedoeld om dan te eindigen, veel was uitgesproken.'

'Er was ook zin na de waanzin. Mij helpt het om alles te laten stromen en niets te proberen vast te houden. Golven van verdriet komen en gaan en vormen diepere lagen. Het verdriet gaat daarom niet weg. En het hoeft ook niet volledig weg, want ik voel ook hoe het gewoon de andere zijde van liefde is. Maar toen ik na 22 maart de eerste bloesem zag bloeien, voelde ik ook balans. En levensdrang.'

U zei toen al: 'Pas als diep wordt gerouwd, kan het leven van de overledene worden afgesloten en kan het leven van wie blijft echt evolueren.' Zijn daarom deze gedichten ontstaan?

Verellen: 'Ze zeggen dat je in de diepte van het leven moet terecht komen om de kleinheid en de grootsheid van het menszijn te voelen. Dat is een ongelooflijk cadeau en het is die dimensie waar veel kunstenaars uit putten.'

'In mijn eerste job was ik copywriter, maar het was geleden van mijn puberteit dat ik nog gedichten geschreven had. Na 22 maart kwamen in slapeloze nachten plots woorden en beelden op bezoek die ik dan snel in mijn gsm tikte en naar mezelf mailde. Meteen, de eerste dag na 22 maart. Ik schreef helemaal niet met een publiek voor ogen. Pas toen de vraag kwam om een boek te maken met foto's van Johan, kwam ook de vraag daar teksten bij te zoeken.'

Aanvankelijk wilde ze 22 mensen vragen om elk een persoonlijk verhaal bij een foto te schrijven. Maar uiteindelijk werden het haar nachtelijke gedichten. Ze ontstonden los van die foto's, maar toen ze erbij werden gezet, bleken ze er wonderwel bij te passen.

Je kan in alles tekens zien. Op pagina 31 staat een foto van een vliegtuig voor de hangar. Johan Van Steen was adviseur-generaal bij Mobiliteit en Vervoer, de federale overheidsdienst waaronder zowel de metro als de luchthaven van Zaventem valt. Natuurlijk is het toeval. Toen hij die foto maakte, wist hij niet dat ooit een postuum fotoboek zou verschijnen na die dramatische gebeurtenissen. Verellen schrijft erbij: 'Ik wil je terugreis boeken, maar er gaat van alles mis. Zo gaat dat in dromen.'

Verder lees je: 'Erger dan de dood is de vergetelheid.' Nog een vers later: 'Ik overleef op liefde. Dodelijk gewonde liefde.'

Of: 'Ik voel me gesloopt, stommel rond in mijn leven. Ons huis is een mausoleum. Dooie man waar je ook kijkt.'

'Eigenlijk is het stamelend en struikelend zoeken naar woorden voor het onnoembare', zegt ze. 'Je zoekt een weg uit je verdriet, maar ook een manier om dat diepere gevoel van verbondenheid uit te drukken en zo de liefde voor Johan te omvatten en te overstijgen. Misschien zijn juist het niet weten en de twijfels over wat ons op dieper niveau kenmerkt als mens, een weg die ons ons hart laat volgen en onze authentieke stem laat horen. In die zin is het boek in dezelfde geest ontstaan als de ontmoetingen in cirkels. Je kan misschien niet kiezen wat je overkomt, maar je kan wel kiezen hoe je met een situatie omgaat.'

'Ken je Frank Ostaseski', vraagt ze plots. Die kennen we niet. 'In San Francisco richtte hij het Metta Institute op, waar hij onder meer vanuit een boeddhistische levensvisie mensen begeleidt voor de dood. Hij behandelt hen niet als medische gevallen. Door te spiegelen en niet te veroordelen worden mensen gelouterd voor ze sterven. In de laatste periode van hun leven schuiven mensen de dood zo voor zich uit dat het einde een morsig gevecht wordt. Door wat op 22 maart is gebeurd, ben ik gaan beseffen dat we elke dag een beetje doodgaan. Vergankelijkheid is dus eigenlijk een cadeau, ze maakt elk moment kostbaar. Door de dood in de ogen te kunnen kijken, krijgt het leven glans.'

Ze aarzelt even, en zegt het dan toch. 'Ik beschouw de weg naar de dood nu als een potentiële groeifase.'

Hoe snel kan iemand dat zien? U omschreef jullie huis als een mausoleum en uw partner zit inderdaad nog in elke kier. Of in elke buxus in jullie tuin.

Verellen: 'Om te rouwen heb je tijd nodig en een altaar. Dit huis helpt me om door mijn rouwproces te gaan, te koesteren, te eren en dan los te laten. Normaal had het hele huis ontmanteld moeten worden kort na de dood van Johan, dat was gepland, de aannemer was al een stuk vooruitbetaald. De werken zouden twee weken na 22 maart beginnen. Natuurlijk is dat uitgesteld. Maar nu ben ik er klaar voor. Het hele huis moet leeg. Ook spullen die door Johans handen zijn gegaan, verdwijnen. Maar het voelt oké.'

'Het betekent niet dat ik Johan vergeet. Hij zei me ooit dat ik, mocht hij op een dag wegvallen, moest genieten met alles erop en eraan. Maar als ik ooit met iemand anders een relatie zou hebben, dan moet die die driehoeksverhouding wel aanvaarden. Johan gaat niet weg.'

'En die buxussen (*lacht*), die waren zijn project. Maar zoals alle buxussen in Vlaanderen zijn ze zwaar getroffen. Ik heb me een paar jaar gegeven om te doen wat ik kan, maar dat was het dan. Je moet beseffen dat je aan de natuur niets te zeggen hebt. Ook dat moet je kunnen loslaten.'

'Waar blijf ik met dat licht van mij', overigens een zin uit een gedicht van Hans Andreus, is dus nu het boek waarmee Johan Van Steen nooit wordt vergeten.

'Ik weet niet of ik het zelf zo erg zou vinden om vergeten te worden', zegt Verellen. 'Het is ook een mooie gedachte dat we kunnen overgaan en opgenomen worden in wat komt. Het is niet omdat iets verdwijnt dat het verloren gaat. En tegelijk doet het verlies van een dierbare vreselijk pijn. Ik moet denken aan die man uit Koerdistan in de gevangenis die veel familieleden door gewapend geweld was kwijtgeraakt in zijn land. En ik moet ook denken aan het Nederlandse koppel dat op 22 maart zijn twee kinderen verloor in Zaventem. De vader is een Jood, zijn familie heeft geleden onder de Holocaust.'

Ze aarzelt nog een laatste keer. En besluit met een vraag: 'Hoeveel verlies kan een mens aan?'

© ID/ BRECHT VAN MAELE